

Dorovský, Ivan

Emanuel Fait a makedonská lidová slovesnost

In: *Studia Balkanica Bohemoslovaca : (příspěvky přednesené na I. celostátním balkanistickém symposiu v Brně 11.-12. prosince 1969)*.
Pražák, Richard (editor); Dorovský, Ivan (editor). 1. vyd. Brno:
Universita J.E. Purkyně, 1970, pp. 396-401

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/120711>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ERASMUS PAVEL A MAKEDONSKÁ LIDOVÁ SLOVESNOST

Lvičák, P. S. Slovanský, Brno

Pronikání makedonské lidové slovesné tvorby do Čech je spojeno především se sborníkem Bългарски народни песни bratří Dimitra a Konstantina Milačevičových a spadá do 60. a 70. let minulého století. Souvisí s překladatelskou činností Bulhara Vasila D. Stojanova, E. Špindlera, Noska (Vysockého) aj., hlavně pak se jménem Jana Šebauera a v 70. letech s překlady Josefa Holečka. O tom však už existují práce B. J. J. J. v a, ^{1/} Josefa P á t y, ^{2/} K. M á r y, ^{3/} B. U r b a n a ^{4/} aj., které je však možno v lecčems doplnit a upravit.

Zájem o Makedonii a o makedonskou lidovou slovesnost v Čechách 30. letech 19. století vzbudily také Verkovišovy literární mystifikace Vedy Slovanů. O tom však pojednávám jinde.^{5/} Zůstává však zatím nepracováno období od 80. let minulého století až do vydání XIV. svazku K u b o v a Slovanstva ve svých zpěvech (Písně makedonské) koncem 20. let našeho století.^{6/}

Počátky zájmu Ludvíka Kuby o makedonskou lidovou píseň lze klást do poloviny 90. let, kdy po cestách za slovanskou píseň, které Kuba podnikl k západním a východním Slovanům, se připravoval na cesty po slovanských zemích Balkánského poloostrova. Kubovo Slovanstvo ve svých zpěvech vznikalo, jak známo, s velkými potížemi, bezmála celé půl století. Je ostatně rovněž známo, že bez finančních prostředků Ruské akademie by toto Kubovo grandiosní dílo sotva spatřilo světlo světa.^{7/}

Ludvík Kuba si uvědomoval, že bez makedonských písní by jeho Slovanstvo bylo neúplné. Proto se obrátil roku 1895 na tehdejší Ruskou akademii žád ještě naposledy o pomoc, aby mohl podniknout cestu do Makedonie, "do této zanedbané země, do níž se málo cestuje a ještě méně se věnuje pozornost folkloru této v každém případě zajímavé a důležité země slovanského světa", neboť jak poznamenává dále v dopise Ruské akademii, by rad připojil ke svému Slovanstvu "tak zajímavou a důležitou část m a k e d o n s k ý c h písní." (Podtrhl L. Kuba.)^{8/}

Draha se však z Verkovišovu - Gologano - v o v u literárnímu podvrhu - k jejich Vědě Slovanů. Jedním z českých zastánců pravosti Vedy Slovanů byl také Leopold G e i t l e r. Jak známo, Geitler věnoval rozsooru Verkovišovčvnch mystifikací několik samostatných studií.^{9/} Uvádím zde Geitlera proto, že jeho práce Postické

tradice Thráck a Bulharů (Praha 1878) je spojena s dosud neznámým zastancem Verkevičových a Gcloganových poetických podvrhů. Byl jím významný český geograf, etnograf, literární historik, cestovatel a překladatel Emanuel F a i t (1854 - 1929), o jehož životě a díle existuje zatím pouze krátký nekrolog, který je plný nepřesných údajů.^{10/} V tomto příspěvku si proto všimnu především jeho vztahu k jihoslovenské lidové slovesnosti, zvláště k Verkevičovým pedálkům, k národopisnému dílu bratří Miladinových, Marka C e p e n k o v a a Eftima S p r o s t r a n o v a , o němž nemáme v odborné literatuře žádné práce.

Fait debutoval jako překladatel ukázkami z thrácko-makedonské lidové poezie, které převzal z citované Geitlerovy knihy. Pod názvem Ukázky z prstonárodních písní bulharských vyšly časopisecky v roce 1880.^{11/} Ve stručném úvodu k nim se Fait pokusil je zařadit do širších slovanských souvislostí, látkově a motivicky je srovnává se srbskými lidovými písněmi, ruskými bylinami a dokonce, což ostetně neudivuje, také s písněmi z Rukopisu Královédvorského a Zelenohorského. Autorův zájem o jihoslovenskou lidovou slovesnost prozrazují také překlady ukázek ze srbské lidové epiky (z cyklu o Kraleviči Markovi), které Fait uveřejnil v téžé časopise o rok později.^{12/}

Faitovy četné cesty po balkánských zemích, především po Makedonii, kterou navštívil několikrát, poskytl mu možnost seznámit se nejen se životem lidí, s jeho historickou minulostí, se spleťitými poměry národnostními a jazykovými, nýbrž také s lidovými zvyky, kroji, písněmi, pověrami, legendami apod.

Studium jeho díla mi odhalil Faitův svérázný přístup ke sborníku makedonských a bulharských lidových písní bratří Miladinových. Sborník Bългарski narodni pesni D. a K. Miladinových obsahuje, jak známo, nejen lidové písně, ale také prozaické texty o makedonských svatbách, lidových zvycích, dětské hry, pověry, legendy apod. Faitovi čeští předchůdci se soustřeďovali výhradně na překlady písní a prozaickým textům nevěnovali pozornost. Emanuel Fait byl proto první z českých kulturních a vědeckých pracovníků, který obrátil pozornost k prozaickým národopisným textům a který je v překladech uvedl do českého prostředí. Podrobněji o nich pojednávám v jiné práci.^{13/}

Rád bych si zde všiml Faitova přístupu k národopisnému dílu Marka C e p e n k o v a a Eftima S p r o s t r a n o v a . Snad nejplodnější sběratel makedonských lidových pohádek, přísloví, her a jiných projevů nevyčerpatelného lidového čucha Marko Cepenkov uveřejnil v letech 1889 - 1900 mnoho národopisných materiálů z Makedonie.^{14/}

Kromě jiného také zápisy dětských her z Prilepu a ze Štipu. Z nich, a také ze Sprostranovových zápisů dívčích her z Ochridu, vybíral Em. Fait celkem 30 dětských her (z 52 uveřejněných záznamů), které pojal do své knížky Hry mládeže v Makedonii.^{15/}

Podobně jako při překladech národopisných textů ze sborníku Miladinových, také v tomto případě Em. Fait neuvedl pramen, odkud popisy dětských her převzal. Naopak, svými poznámkami se snaží vzbudit dojem, že je sám sebral a popsal. Jen podrobné srovnání s makedonským originálem nám prozrazuje Faitův svérázný přístup k výběru, úpravě a jejich překladu. Některé hry Fait doslova překládá, jiné krátí, v jiných podává pouhý obsah. Musíme si však být vědomi, že Cepenkovo a Sprostranovo zápisy her jsou v místních makedonských dialektech, což Faitovi, třebaže měl dobrou jazykovou přípravu, dělalo nemálo potíží. Některým makedonským nářečním výrazům a některým tureckým slovnům Fait zřejmě neporozuměl. To jej nutilo mnohdy ke změně obsahu a smyslu hry. Mnohé výrazy musel Fait nechat nepřeložené, nebo vypustit jednotlivá slova i celé věty. U některých her ponechal Fait původní makedonský nebo turecký název. Pokud názvy her překládá, činí tak dost nepřesně.

Je zde těžko mluvit o Faitově výboru makedonských dětských her jako o překladu, protože Fait tu nejenom překládá, ale zároveň upravuje, krátí, vypráví obsah. Přes mnohé potíže s nimiž se Fait setkal, dosáhl u překladu a úpravy některých her pěkného úspěchu. Tak např. hra Dame lum je sice ve srovnání o originálem stručnější, jinak je však místy volně a místy věrně přeložena do češtiny. Podobně je tomu i u dětské hry Grav pile, nejdelší z her, sebraných a uveřejněných Cepenkovem. Hra je založena na dialogu. Proto se Faitovi zřejmě dobře překládala. Fait však, znaje skutečnou politickou situaci, hru aktualizoval, a tak ji přizpůsobil poměrům tureckého panování v Makedonii. Takto Fait představil českému čtenáři a mladé české generaci zvláště kruté poměry v zemi, kterou si tak zamiloval. Zvýšil tím účinnost této hry v českém prostředí. Mírné zkrácení makedonského nářečního textu nijak neubralo na její působnosti, vtípnosti a lehkosti.

Dívčí hra Tale portale, zařazená do Faitova výboru, připomíná českou podobnou hru Zlatá brána otevřená. K podobným hrám patří i dialogická dívčí hra Prosím, žebračím (v orig. Pitam, prosam, což by mělo být správně jen Žebračím) z Ochridu v Sprostranovově zápisu. Dialog mezi dvěma dívkami - žebračkami a ostatními dívkami v kole se odehrává v podobě zpěvu. Z dosti dlouhého textu písně Fait přeložil jen část,

čímž hru podstatně ochudil. Epický lidový slovesný text dialogu je dokladem jednoho z krásných obyčejů v Makedonii.

Poslední hru, kterou Fait zařadil do svého výboru, je Sprostranovův záznam dívčí hry z Ochridu: Kalja-Malja (v orig. Igraj, Kaljo, igraj, Maljo). Je to jedna z nejcharakterističtějších, nejsmutnějších a zároveň nejrealističtějších her. Je soudobým ohlasem na poměry, jaké v Makedonii v té době skutečně vládly. Je v ní vyjádřen těžký úděl mladé makedonské ženy. Dívky, které toužebně očekávají návrat svých mužů-hospodářů z ciziny a vyjadřují svou radost tancem a veselím, se dovědí, že turecké oddíly přepadly jejich muže po cestě a zabili je. Zpěv a veselí se náhle změní v nářek a bédování bez konce v podobě smutné písně-lamentace, tzv. tažačky, známé z makedonského folklóru nejen dávného, nýbrž i současného a také z folklóru jiných balkánských národů.

Na překladech z makedonských her chtěl Emanuel Fait ukázat, jak dětské hry mohou vycházet z domácích lidových tradic. Je to jasná Faitova výhrada proti přílišnému napodobování německých her na tehdejších českých školách. Svým výběrem makedonských dětských her chtěl Fait ukázat zároveň na shodné, ale také odlišné zábavy mládeže v českých zemích a v Makedonii. Překladatel viděl v makedonských hrách dospívajícího dorostu také jistý odraz názorů dospělých na politickou atmosféru, na společenské poměry v Makedonii. Podle Faita "i v prostých zábavách dětí zračí se duše národa..." Český pedagog, gymnasiální profesor Emanuel Fait zařadil do svého výboru především takové hry, u nichž se zvládá jasný výchovný moment. "Zábavy, jimž se oddává národní dorost v údolí Vardaru a v oblasti Strumy, jeví se nám nepochybně jako ohlas veliké duše slovanské" - poznamenává Fait.

Faitův výbor Hry mládeže v Makedonii, vydaný před více než šedesáti lety, měl bezesporu velký význam pro poznání makedonské lidové slovesné tvorby v Čechách. Seznamoval dospívající mládež i pedagogické pracovníky s typickými ukázkami zábavy, která vycházela z ryze folklorního základu. Tím Emanuel Fait prokázal svou lásku k makedonské lidové tvorbě a stal se tak jejím pokračovatelem a popularizátorem v Čechách v posledních desetiletích minulého a v prvním desetiletí našeho století.

P o z n á m k y

1/ E. J o c o v , Bratja Miladinovi v Čechija, Godišník na Sofijski-

ja Universitet, istoriko-filol.fakultet, kn.XXX.17, Sofija 1934, str. 1 - 82.

- 17/ J. P a t a, Českite prevodi na bŕlgarskite narodni pesni iz spornika na bratja Miladinovi ot Jan Gabauer, Spisanie na BAN, kn.LXX, Sofija 1943, str. 95 - 109.
- 18/ K. M a r a, Gebauerovy "Ukázky z národního básnictví bulharského", Acta Universitatis Carolinae, Philologica II, 1960, Slavi-ca Pragensis II, str. 111 - 127.
- 19/ Z. U r b a n, Z dějin česko-bulharských kulturních styků, Praha 1957.
- 20/ O vztahu české slavistické vědy k tomuto Verkovičovu dílu, jakož i o Verkovičových stycích s českými kulturními a vědeckými pracovníky a o českém podílu na této literární mystifikaci pojednávám v samostatném článku, který mám připraven do tisku.
- 21/ L. K u b a, Písne makedonské (Slovanstvo ve svých zpěvech XIV.), Praha 1927.
- Viz Kubovu korespondenci v Dokumenty k historii slavjanovedenija v Rusii (1850 - 1912), pod redakcijej F.D. Grekova, Moskva - Leningrad 1948, str. 156 - 178.
- 22/ Buntež, str. 178.
- 23/ L. S e i t l e r, Die Sŕge von Orpheus - Orfen der Rhodope Bulgaren, Die Gude in den Mythen der Balkanvölker, Mittheilung der Anthropolog. Gesellschaft in Wien, 1880, str. 156 - 196 a 197 - 202.
- 24/ J. S t ŕ a h u l e, Prof.dr.Emanuel Fait, Sborník Československé společnosti zeměpisn., sv. XLIV, seš. 7 a 8, Praha 1929, str. 217 - 222. Faitův všestranný zájem o Makedonii sledují v samostatné stati, která vyjde v roce 1971 ve sporníku, věnovaném prof. dr. Josefu Šedrkovi k jeho sedmdesátinám.
- 25/ Em. F a i t, Ukázky z prostornárnrodních písní bulharských, Škola a život, kn. XLV, seš. VII, 1880, str. 193-197, seš. VIII, 1880, str. 205-242. Č. Stánule uvádí nepřesný název a chybný rok.
- 26/ Em. F a i t, Česko-bulharské písně bulharských, Škola a život, 1881, seš. IV, str. 113 - 118, seš. V, str. 136 - 142.
- 27/ Přeložových překladem těchto textů ze sporníku bratři Miladinovi pojednávám podrobněji v samostatném článku, který vyjde ve sborníku prací filosofické fakulty brněnské university.
- 28/ Das Sbornik za narodni umotvoreniŕa, nauke i kniŕžnina, Sofija, pod red. Trifimanova, Sbornik za 18ta lica - 1903.
- 29/ Em. F a i t, Brj miladze v Makedonii, Praha 1907. 26 her je ze zanisl Cepenkovových a 2 hry ze zanisna Sprastrancovych.

ЭМАНУИЛ ФАЙТ И МАКЕДОНСКОЕ НАРОДНО-ПОЭТИЧЕСКОЕ ТВОРЧЕСТВО.

Проникновение македонского народно-поэтического творчества в Чехию в 60 - 70 гг. прошлого столетия связано прежде всего со сборником "Вългарски народни песни" братьев Димитрия и Константина М и л а д и н о в ы х. До сих пор, однако, остается не прослеженным период с начала 80 годов XIX века до 20 годов нашего столетия, когда появился сборник "Македонские песни" Духана В р б а к.

Возвращаемый период стремился познакомить чешское культурное общество с македонским народно-поэтическим творчеством чешский педагог, путешественник и переводчик Эмануил Ф а й т. Он в течение 20 лет переводил этнографические материалы из сборника братьев Милединовых, из фольклорного творчества Марко Цепенкова и Фетима Спространова. Об этой его деятельности в этой области до сих пор в научной литературе не имеется никаких трудов.

Автор настоящей статьи исследует своеобразный подход Эмануила Файта к македонским народно-поэтическим текстам, описанным М. Цепенковым и Ф. Спространовым, оценивает его деятельность переводчика и его вклад в проникновение македонского народного поэтического творчества в Чехию. Автор обращает внимание на его сборник , анализирует помещенные в нем переводы македонских народных игр для детей и подростков и показывает интересный факт, что Файт никогда не приводил источников, из которых брал македонские тексты к своим переводам на чешский язык.